

סימן ד

חנוכת בית בארץ ישראל (ובניית בית בחוץ לארץ)

שאלה:

- א. ביישובנו נבנו ב"ה בתי קבע חדשים, ונשאלנו מבעלי הבתים האם יש חובה או מצווה לעשות חנוכת הבית?
ב. כמו כן יש לברר באיזה אופן צריך או ראוי לחנוך את הבית.
ג. אדם ששיפץ בית ישן והרחיבו, האם צריך לעשות חנוכת בית?

תשובה:

א.

בספר תשב"ץ קטן (הל' חנוכה, סי' ק"ע) מובא בשם מהר"ם מרוטנבורג: "בחנוכה במשתאות לאכול זהו סעודת הרשות כדאמרינן במסכת שבת פרק במה מדליקין (דף כ"א) עשאום י"ט להלל ולהודאה. ואומר מהר"ם ז"ל דווקא להלל ולהודות אבל לא למשתה ולשמחה וכ"ש לחנוך הבית שהוא סעודת הרשות".

המהר"ם דן האם סעודות חג החנוכה הן סעודות מצווה, ומסיק שאינן סעודת מצווה מכיוון שבגמ' מצינו שימי החנוכה נתקנו להלל ולהודיה ולא למשתה כבפורים, ואגב כך כתב המהר"ם שמכאן נלמד ק"ו לסעודת חנוכת הבית – שאף היא סעודת רשות. משמע שלדעת המהר"ם חנוכת הבית אינה מצווה, וממילא גם הסעודה שעושים בעבורה

אינה נחשבת לסעודת מצווה.

ב.

בגמ' בב"ק (דף פ' ע"א) מובא, שרב ושמואל ורב אסי אקלעי [=נזדמנו] לבי "שבוע הבן" ויש אומרים "ישוע הבן"; ולעומת זאת בגמ' בחולין (דף צ"ה ע"ב) מובא שרב לא היה נהנה מסעודת הרשות כלל – משמע שסעודת "שבוע הבן" (או "ישוע הבן") היא סעודת מצווה. הראשונים דנים מהי סעודת "ישוע הבן" ונאמרו בכך ג' פירושים: א. סעודת ברית מילה ב. סעודת פדיון הבן ג. סעודת "שלום זכר", וכך פירש תוס' (ב"ק פ' ע"א ד"ה לבי) שנקראת סעודה זו בשם "ישוע הבן" על שם שהוולד נושע ונמלט ממעי אימו וכלשון הפסוק (ישעיה ס"ו, ז) "והמליטה זכר" – משמע שסעודת "שלום זכר" נחשבת לסעודת מצווה. על כך הקשה בספר 'ים של שלמה' (למהרש"ל, בב"ק דף פ', אות ל"ז) וכי איזו מצווה יש בעריכת "שלום זכר"? ומתרץ היש"ש שסעודת הרשות היא רק סעודה שמטרתה להרבות רעות חברים ושמחה. אך כל סעודה שאדם עושה כדי ליתן שבח למקום, או כדי לפרסם המצווה, או כדי לפרסם הנס קרויה סעודת מצווה. ולכן גם סעודת "שלום זכר" נחשבת לסעודת מצווה (הן מצד שבח המקום על הולדת

מדבריו למדנו, שהגדרת סעודת חנוכת הבית תלויה בתוכן אותה הסעודה: אם זו סעודה שעושים בה שחוק וקלות ראש אינה סעודת מצווה, אך אם מדברים בה דברי תורה מעין המאורע ונותנים בה שבח והודאה לה' – נחשבת לסעודת מצווה. אמנם מצד עצם 'חנוכת הבית' לא הייתה נחשבת סעודה זו למצווה, ואינה מצווה אלא מצד ההודיה לה' שנעשית בסעודה זו. דברים דומים כתב החתם סופר (מובא לקמן סעיף ה).

ג.

אמנם כל זה נכון בבנין בית בהיות עם ישראל בגלות הנכר, ששם אין כל מצווה בבנין בית, ואדרבה, השקעה בייפוי והידור של בית מעידה על חוסר אמונה, וכדברי הפלא יועץ (ערך "גאולה") שכתב שלהאמין בגאולה זהו מעיקרי הדת והיא אחת מן השאלות ששואלים את האדם ביום הדין – "ציפית לישועה?" ומסימני המאמין הוא "שלא יבנה בתים רבים חזקים ועליות מרווחים בציורים ופטורי ציצים בארץ נכריה כי מי שהוא נכון לכו בטוח יושב ומצפה מידי יום ביומו כי קרוב יום ה' שיקבץ נדחיו ונקומה ונעלה אל הר ה' מקום מקדשנו, לא יקבע דירתו דירה נאה בארץ הטמאה". וכעין זה כתב ב'כלי יקר' (בראשית מ"ז, כז, ד"ה וישב ישראל).

אבל בארץ ישראל, שבנין בית בה היא גופא מצווה משום ישוב א"י, נראה שגם המהר"ם היה מודה שסעודת חנוכת הבית היא סעודת מצווה. ולדברי "הים של שלמה" סעודה כזו אפילו בלא דברי תורה

הבן החדש, והן מצד פרסום הנס על כך שהלידה עברה בשלום).

מכאן מסיק היש"ש, בניגוד לדעת המהר"ם מרוטנבורג, שאף סעודות חנוכה נחשבות לסעודת מצווה, שהרי הן נערכות כדי לפרסם את הנס, וק"ו לסעודת מילה ופדיון הבן, שנערכות כדי לפרסם המצווה. מאידך, לגבי סעודת חנוכת הבית כותב היש"ש: "אבל סעודת חינוך הבית בודאי הוא דרך ריעות, בפרט בעו"ה אותם סעודות וחנוכים שעושין ההמון עכשיו, הוא קלוז, ורק לרוות הגרון בשחוק וקלות ראש, וכן מצאתי שפסק מהר"ם".

מדבריו נראה שהסכים עם דברי המהר"ם שאין סעודת חנוכת הבית נחשבת סעודת מצווה, מכיוון שהיא לא ענתה על אף אחת מהקריטריונים שהגדיר כסעודת מצווה: אין כאן פרסום נס ואין כאן מצווה, וממילא היא נחשבת לסעודת הרשות. אך סוף סוף צ"ע מדוע היא אינה מוגדרת כסעודה שאדם עושה "כדי ליתן שבח למקום"? מדוע לא תיחשב סעודת הודיה לה' על כך שזכה לרכוש דירה משלו? ונראה שהיש"ש הרגיש בקושייה זו ולכן סייג את דבריו והוסיף: "ומ"מ נראה, מי שהוא ירא אלוקים, ורוצה לחנוך ביתו בתורה ובמצוות, וליתן שבח למקום אשר חננו, ולא הניח מתחילה לשתות בביתו ולשחוק בו ולנהוג קלות ראש, אלא מתחילה עושה סעודה לחנכו ולומר בו דברי תורה ולדרוש בו מעין המאורע, שפיר הוא סעודת מצווה, ועליו נאמר המקרא (שיר השירים ה', א): 'שתו ושכרו דודים' – בימי המלואים" (עפ"י שה"ש רבה שם).

הקשיים והסיכונים הגדולים הכרוכים בבנייתם... וד"ל).

וכן כתב במפורש ב"שירי קרבן" על הירושלמי סוטה (דף ל"ז ע"א ד"ה את שמצוה): "מהכא שמעינן שהסעודות שעושין בזמן הזה בחו"ל לחנוכת בית חדש לאו סעודת מצווה הן, והנודר שלא לאכול מסעודה שאינה של מצווה אסור לאכול שם".

ד.

עתה נשוב לשאלה השנייה: כיצד ראוי לחוג את חנוכת הבית בא"י – האם צריך לחגוג אותה דווקא בסעודה, או שמא בעצם הכניסה לבית או בקביעת המזווה (שחייבים בה בא"י כבר ביום הראשון לכניסה) [אכן גם אם נאמר שחנוכת בית בא"י היא מצווה דאורייתא, מ"מ אופן החינוך היא מדרבנן].

על כך כתב בשו"ת באר שבע (סי' ע' שהובא לעיל בשם המג"א) שראוי לעשות סעודה על מצוות חינוך בית בא"י ומביא לכך כמה ראיות:

[א]. אחת מהסיבות לשמחת ט"ו באב הוא שביום זה תשש כוחה של חמה ולא היו כורתים יותר עצים למערכה מפני לחותם. וכתב הנימוקי יוסף (ב"ב פרק יש נוחלין) "ומפני שבאותו יום היו משלימים ומסיימים המצווה היו עושים שמחה גדולה... מכאן שהוא מנהג לשמוח בענין מצווה עד שכשהשלימה עושים שמחה ומשתה ויו"ט".

[ב]. מובא במדרש רבה תחילת שיר השירים: 'ויבא ירושלימה ויעמוד לפני ארון ברית וגו' א"ר יצחק מכאן שעושין

תיחשב כסעודת מצווה, שהרי סעודה זו נעשית כדי "לפרסם את המצווה" (ומצוות יישוב א"י אינה גרועה מסעודת ברית ופדיון הבן, שהרי היא שקולה כנגד כל המצוות שבתורה; עפ"י ספרי דברים י"א, י"ז).

וכן מוכח מהירושלמי סוטה (פ"ח ה"ד) המדבר על החוזרים מעורכי המלחמה שאחד מהם הוא "מי האיש אשר בנה בית ולא חנכו" (דברים כ', ה) וכתב הירושלמי (שם): "יכול הבונה בית בחוצה לארץ יהא חוזר? תלמוד לומר ולא חנכו. את שמצווה לחנכו יצא זה שאינו מצווה לחנכו", וכתב שם "בקרבן העדה" (ד"ה את שמצווה לחנכו): שהדירה בא"י מצווה וכן נפסק ברמב"ם (הל' מלכים פ"ז ה"ה) [ועיין בשו"ע או"ח סי' ש"ו סעיף י"א שמוכח מדבריו שמצוות יישוב א"י נוהגת גם בזה"ז וכדברי הרמב"ן בטה"מ (השמטות עשה מצווה ד')].

וכן כתב במפורש המג"א בשם ספר 'באר שבע' (לגבי מי שנדר לצום כמה ימים והוצרך לאכול בסעודת מצווה, שאוכל ופורע יום אחר כנגדו; שו"ע או"ח תקס"ה ס"ב) דחנוכת הבית בארץ ישראל הוי סעודת מצווה אבל לא בחו"ל (שם ס"ק ה'), והביא גם הוא את דברי היש"ש הנ"ל. וכפי שהוכחנו, נראה שבסעודת חנוכת בית בארץ ישראל מתקיימים שני תנאים שהזכיר היש"ש:

א. סעודה שנעשית כדי ליתן שבח למקום; ב. סעודה הנעשית כדי לפרסם המצווה. (וישנם מקומות בא"י שאולי אף מצטרף לכך הטעם השלישי – הודיה על נס – מפני שהבנייה בהם היא בגדר 'נס' מפאת

בית בא"י (לא ישיבת א"י אלא יישוב א"י). ואולי נפק"מ לקונה בית מוכן וכדו' וצ"ע].

ה. שיפוץ בית והרחבתו

עד כאן דיברנו על הבונה בית חדש (וכלשון התורה: "בנה בית ולא חנכו"). האם יש לעשות חנוכת בית גם על שיפוץ והרחבה של בית?

במשנה בסוטה (דף מ"ג ע"א) מובא: "מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישוב לביתו וגו'. אחד הבונה בית התבן, בית הבקר, בית העצים, בית האוצרות. אחד הבונה ואחד הלוקח ואחד היורש ואחד שנתן לו במתנה... ואלו שאינן חוזרין: הבונה בית שער אכסדרה ומרפסת" ובגמ' (שם דף מ"ד ע"א) מובא: "תנא: אם הוסיף דימוס אחד חוזר". וכתב רש"י (שם ד"ה אם הוסיף): "שורה של אבנים או בגובה או בעובי תו לא הוי על מכונו וקרינא ביה חדש". משמע שאף הוספת חדר במבנה מחילה עליו שם "בית חדש" ואם הוא בארץ ישראל מצווה לחנכו, ולכך חוזר מעורכי המלחמה. ובהמשך המשנה (שם) מובא: "רבי יהודה אומר אף הבונה בית על מכונו לא היה חוזר". ופירש רש"י (שם ד"ה על מכונו): "סתרו ובנאו במדה ראשונה אינו חוזר דלאו חדש הוא, הואיל ולא חידש להוסיף עליו ואפילו אצלו אינו חדש, וגרע מהלוקח והיורש". משמע מדבריו שהסותר בית ישן ובונה אותו מחדש על פי אותן מידות - אינו חשוב כבונה בית חדש, אך אם הרחיבו או שינה במידותיו בגוף הבית - הרי זה נחשב לבית חדש וחוזרים

סעודה לגמרה של תורה". וכמובא בגמ' שבת (קי"ח ע"ב): "דאמר אביי, תיתי לי, דכי חזינא צורבא מדרבנן דשלים מסכת, עבידנא יומא טבא לרבנן".

[ג]. מצינו בגמ' ביומא פרק בא לו "ויום טוב היה עושה כהן גדול לאוהביו בשעה שיצא בשלום מן הקודש".

מכל אלה מוכח שיש עניין לעשות סעודה לכבוד חנוכת הבית בארץ ישראל, שאף היא מציינת את גמר בניית הבית שהוא סיום המצווה, וכפי שראינו לעניין כמה מצוות מתמשכות שיש עניין לעשות סעודה בהשלמתן.

וכן כתב בספר השרשים לרד"ק ערך חנך, שנהגו לעשות סעודה ושמחה באכילה ראשונה בבית חדש, ופי' כן את הכתוב "מי האיש אשר בנה בית ולא חנכו". ואף שלא כתב שמדובר דווקא בארץ ישראל, מכל מקום מדסמך דבריו על הפסוק "מי האיש אשר בנה בית ולא חנכו" ופסוק זה עפ"י הירושלמי (סוטה שם) מדבר בארץ ישראל דווקא, אם כן משמע שקאי על ארץ ישראל. ואף אם נאמר שמדבר גם בחו"ל, צריך לבאר זאת על פי דברי החת"ס, כפי שיבואר לקמן.

[נראה שיש להבחין בין הירושלמי ונו"כ והרד"ק ובין הטעמים שהביא ב'באר שבע'. הירושלמי והרד"ק מתייחסים לסעודה כאל סעודה ראשונה בבית וכהתחלה של המצווה (לדור בא"י) ולכן הם סמכו על הפסוק "ולא חנכו", כלומר, לא התחיל לדור בו. מאידך הטעמים שהביא בשו"ת באר שבע מתייחסים לסעודה הזו כסעודת פרסום המצווה לאחר גומרה, כלומר שהמצווה היא לבנות

דבריו: "אחד הבונה בית לשיבתו, ואחד הבונה בית הבקר, בית העצים, בית האוצרות, הואיל וראוי לדירה... הרי זה חוזר. אבל הבונה בית שער אכסדרה ומרפסת, או בית שאין בו ד' אמות על ד' אמות, או הגוזל בית, הרי זה אינו חוזר". וכתב ב"שירי ברכה" על הירושלמי (דף ל"ז ע"א ד"ה אר"י) דמדכתב הרמב"ם "הבונה בית לשיבתו" משמע שאף הסותר ובונה בית על מכונו, וה"ה לנפל ובנאו, שחוזר מעורכי המלחמה. אך אם כן מדוע השמיט הרמב"ם את דין "הבונה בו דימוס אחד?" ואפשר לומר שהדברים ק"ו, אם הסותר ובונה חוזר ק"ו למוסיף דימוס אחד. וכך פסק בשעה"צ (סי' רכ"ג אות י"ד).

מכל מקום, מי שהרחיב את ביתו והוסיף חדר או יותר פשוט לכו"ע שדינו כבונה בית חדש, שהרי תוספת בנייה זו היא יותר מד' אמות על ד' אמות ומתחייבת במזוזה, (וזה בוודאי כלול בדברי הרמב"ם) ואינו גרע מהבונה בית הבקר ובית העצים ובית האוצרות שחוזר כדברי הרמב"ם הואיל וראוי לדירה, כ"ש ההוספה המשמשת לדיור ממש. וקצת ראיה לדברינו מתרגום יונתן בן עוזיאל שכתב על הפסוק "מי האיש אשר בנה בית ולא חנכו" (דברים כ' ה') - שלא קבע בו מזוזה, משמע שחינוך בית שייך בכל תוספת חדר שמתחייבת במזוזה, וא"כ המוסיף חדר החייב במזוזה לביתו - פשיטא שחוזר מעורכי המלחמה, ומכאן פשוט שיש בו חינוך בית.

דברים אלו, שדין המרחיב כדין הבונה מחדש, מדויקים, על דרך השלילה, גם מתוך דברי החת"ס שהבאנו לעיל. החת"ס

עליו מעורכי המלחמה.

וכן מובא בירושלמי (שם פ"ח ה"ז): "תנו רבי יודה אומר, אם חידש בה דבר חוזר ואם לאו אינו חוזר. סדו בסיד ופתח בה חלונות לא היה חוזר". משמע דלדעת ר' יהודה כל חידוש דבר בגוף הבית בארץ ישראל נחשבת לתוספת במצוות יישוב הארץ, ולכן מי שהרחיב ולא חנך את ביתו חוזר מעורכי המלחמה. ורק מי שמשחזר את ביתו לפי מידותיו הקודמות ("בית על מכונו") סובר ר' יהודה שאינו חוזר (וגרע מהירוש והלוקח, שלא חנכו, שחוזרים לחנוך).

מדברי רבי יהודה אנו למדים שלדעת ת"ק במשנה גם מי שלא משנה את מידות הבית חוזר עליו מעורכי המלחמה, וכ"ש במוסיף, ואם כן לדעת ת"ק גם מי שסתר ובנה את הבית לשם נוי, ואינו משנה את מידותיו - הרי זה נחשב לבונה בית חדש.

כמי נפסק להלכה כר' יהודה או כת"ק? הרמב"ם בפה"מ (שם פ"ח מ"ב) כתב דאין הלכה כר' יהודה. משמע שגם סתירה ובניין ללא שינוי מידות הבית נחשב למצווה, וצריך לעשות חנוכת בית.

ובמשנה למלך (מלכים פ"ז ה"ח ד"ה המחזיר) הקשה על הרמב"ם דמנין לו דת"ק חולק על ר' יהודה? ואדרבא, מכך שהגמ' דנה בדברי ר' יהודה (בדף מ"ד ע"א) שאם הוסיף דימוס חוזר משמע שהלכה כר' יהודה. וכן בירושלמי (שם ה"ז) שקלו וטרו בדברי ר' יהודה ומשמע דהלכה כמותו.

לעומת זאת הרמב"ם בהלכות מלכים (פ"ז ה"ה) לא התייחס במפורש לסותר ובונה ואף לא ל"הוסיף בו דימוס אחד". ואלו

- שחינוכם ראוי לסעודת מצווה. דברים אלו מקבלים משנה תוקף על פי דברי ה'פלא יועץ' (שם) שכתב שהבונה בחו"ל בתים מפוארים הרי הוא נחשב כלא מאמין וכלא מצפה לגאולה, וא"כ ("דייעת ההפכים אחת") המשקיע מהונו וכספו במקום שעדיין הגויים מערערים עליו ורוצים בכל יום לגזולו מאיתנו, אף שעושה זאת 'להרחבת דעתו בבניית בית מרווח ונאה' (כלשון החת"ס עפ"י הגמ' ברכות דף נ"ז ע"ב) הרי זו עדות על אמונה וביטחון בגאולתן של ישראל, ולצדקה תחשב לו, והרי הוא מקיים בכך מצוות יישוב ארץ ישראל בהידור. לכן גם המרחיב ומשפץ את ביתו ראוי לו לחנוך את ביתו ברוב הדר ולפרסם המצווה. וכך הורינו בישובנו שהבונה בית, ואף המרחיבו, יש לו לעשות חינוך בית בסעודת מצווה. ובפרט בחבל ארץ זו, נחלת מנשה, שישנם המנסים לערער על זכותנו בארץ זו, יש לפרסם המצווה ולעשותה ברוב הדר. ומזכיר אני תמיד בהשתתפותי במצווה זו את דברי ר' אברהם אבן עזרא (בראשית ל"ג י"ט ד"ה חלקת השדה) על יעקב אבינו שקנה את חלקת השדה בשכם וכתב: "והזכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל, ומי שיש לו בה חלק, חשוב הוא כחלק עולם הבא".

ז. האם אפשר לקיים חינוך בית זמן רב לאחר הכניסה לבית?

לפי דברינו שנאמרו לעיל, חינוך בית בארץ ישראל הוא חובה המוטלת על האדם לעשותה, ואם לא עשאה חוזר עליה

כתב שהבונה בית אבנים להרחבה בחו"ל הרי סכנה ואינה מצווה כי נראה כמתייארש מן הגאולה, ואם כן בארץ ישראל שבנייתה היא מצווה ("דידיעת ההפכים אחד") גם המרחיב את ביתו מקיים מצווה זו. וכן ניתן לדייק גם מדברי ה'פלא יועץ' (שם) שכתב שהבונה בתים חזקים ועליות מרווחים בצוורים ופטורי ציצים בארץ נכריה הרי הוא נחשב כאינו מאמין בגאולה - אם כן הבונה כמו כן בארץ ישראל הרי הוא מאמין בגאולה ונחשב לו למצווה. וממילא שייך לחנוך זאת בסעודה, והוי סעודת מצווה.

אמנם ה'בן איש חי' (פרשת ראה אות ז') כתב שהמוסיף חדרים ועליות מחודשים שהוא שמח בהם אין צריך לעשות חינוך בסעודה, אך נראה שזה מדובר דווקא בחו"ל, שבניית הבית איננה מצווה, ולכן צריך לומר בסעודת החינוך דברי תורה, וכן"ל עפ"י היש"ש שביארנו לעיל. אבל בארץ ישראל - כל תוספת בניין בה נחשבת למצווה, ועל עצם השמחה בקיום המצווה ראוי לעשות סעודת מצווה, וכפי שהבאנו לעיל בשם שו"ת באר שבע. (ודלא כהילקוף"י שובע שמחות א' עמ' רע"ח אות ה').

ז. בניית בית בא"י במקומות שאומות העולם מערערים עליהם

מכל הנ"ל נראה שחנוכת בית בארץ ישראל היא מצווה, ולכך ראוי לציינה בסעודת מצווה, וקל וחומר שהבונה ביתו בארץ ישראל במקומות שמנסים לערער עליהם ולגזול אותם מידינו (כיהודה ושומרון והגולן) - שמצווה רבה ליישבם

לאחר כניסתו לבית, אף שאיננו עושה זאת ביום הכניסה ממש, נראה שיש מקום להקל בכך, והרי זה דומה לאדם החוגג את יום היכנסו למצוות כמה ימים לאחר התאריך המדויק (כפי שנהוג בכמה מקומות להמתין לשבת) – שאף על כך כתב היש"ש (שם) שאם הנער ידרוש על הסעודה מעין המאורע, זהו חינוכו, ובכך הוי סעודת מצווה. הוא הדין אף בנידון דידן, ובפרט שעל בניית בית מברכים שהחינו, וקי"ל שכל עוד לא פגה שמחת החידוש יכול לברך (עיין פסקי תשובות ח"ב סי' רכ"ג אות ז') א"כ הוא הדין הכא. אמנם לכתחילה, מכיוון שעיקר החניכה היא ביום הכניסה ממש, ראוי שביום זה יכנס עשרה וידרוש מעין המאורע, ובכך יחנוך הבית בדברי תורה ובברכות הנהנין על מאכל ומשתה, וכו"ל.

ה. חנוכת בית למתגורר בו בשכירות

לפי דברינו לעיל, עיקר המצווה בארץ ישראל שייכת בבניית בית חדש או בקניית בית, וכפי שכתב הרמב"ם (הל' מלכים פ"ז ה"ה): "אחד הבונה ואחד הלוקח ואחד שניתן לו במתנה או היורש, הרי זה חוזר" – משמע שהשוכר בית ולא חנכו אינו חוזר מעורכי המלחמה, ואם כן משמע שאין עניין לערוך סעודת חנוכת בית לנכנס לגור בשכירות.

אעפ"כ שמענו על מנהג בני ספרד הנוהגים לחנוך בית בדברי תורה ביום כניסתם לבית, ואפילו כשגרים בו בשכירות. ונראה שטעם מנהג זה הוא שהשימוש הראשון שנעשה בבית יהיה ללימוד תורה, ובכך להגדיר את ייעודו של הבית ככלי

מעורכי המלחמה. אופן החינוך הוא או בעריכת סעודה לכבוד גמר המצווה (שו"ת באר שבע); או בקביעת מזווה (כפי שנראה מתרגומו של יונתן בן עוזיאל לדברים כ', ה); או באמירת דברי תורה בעניין המצווה (כמובא ביש"ש ובחת"ס); או שעצם המגורים ביום שנכנס לדירתו הוא עצמו חינוך הבית.

בכל מקרה, נראה שעיקר המצווה היא לעשות זאת מיד עם כניסתו לדירה (שהרי אז סיים לעשות את המצווה, וכן בארץ ישראל אסור לדור אפי' יום אחד ללא מזווה, משום ישוב א"י, עיין שו"ע יו"ד סי' רפ"ו סעיף כ"ב). אך מרגע שעבר זמן זה נראה שזהו בבחינת "עבר זמנו בטל קורבנו" ולכאורה לא שייך.^א

ואעפ"כ שמעתי כמה וכמה פעמים אנשים שעברו צרה או מצוקה ובצר להם באו לגר"מ אליהו זצ"ל שיתפלל בעדם, והגר"מ שאלם האם עשו חנוכת בית לביתם, וכשענו בשלילה ציוו להזדרז ולעשות סעודת חנוכת בית. וכיצד שייך דבר זה לאחר זמן רב?

ונראה להסביר דבריו, שאע"פ שבפועל כבר חנכו את הבית, ואדם כזה לא היה חוזר מעורכי המלחמה, אעפ"כ חסרה כאן הכרת טובה לקב"ה שעדיין לא נתקיימה, והכרת הטובה חשובה גם כשעושים אותה באיחור.

דברים אלו מתאימים לדברי היש"ש (שהובא לעיל ב"ק דף פ' סי' ל"ז) שכל סעודה שאדם עושה כדי ליתן שבח למקום הרי זו סעודת מצווה ואף כאן הכרת טובה ושבח למקום שייכת גם לאחר זמן רב. ואם עושה את סעודת המצווה כמה ימים

א. הערת הגר"א נבנצל שליט"א: לענ"ד זמן החינוך הוא עד שנה, שהרי עד זמן זה הוא חוזר מעורכי מלחמה.

משום ישוב א"י, כך יש עניין שלא לעשות זאת בחו"ל, מפני שמראה עצמו כמתייחס מן הגאולה, וזוהי הסכנה שאליה התייחס ר"י החסיד. [החתם סופר מוכיח שכל הרחבה והוספת קביעות בארץ ישראל יש בה משום ישוב ארץ ישראל (אע"פ שהאדם כבר גר בא"י) מהגמ' בכתובות (דף ע"ט ע"א) שם נאמר במשנה שאשה שנפל לה בירושה כספים ילקח בהם קרקע והקרן נשארת לאשה והבעל אוכל פירות. ואם נופל ביניהם ויכוח מה לקנות, זה אומר לקנות דקלים וזה אומר בתים יקנו בתים כי שכן מרובה כי הדקלים עשויים להתייבש משא"כ הבתים שנשארים זמן רב - ומכאן למד החת"ס שכל שהדבר קבוע יותר הוא עדיף. ומביא ראיה נוספת מסוף ערכין (ל"ג ע"ב) שם מובא במשנה שבערי ישראל מותר לשנות מגרש ולבנות בה בתים אך אסור להפוך עיר למגרש "כדי שלא יחריבו את ערי ישראל" כלומר כמו שיש מצוות יישוב א"י שענינה לפתח את הארץ ולבנותה כמה שיותר ה"ה שאסור להחריב בתים ולמעט בישובה. למדנו שהרחבת ותוספת בתים בא"י זו מצווה. ומכאן נלמד שתוספת קביעות בחו"ל איננה רצויה וכו"ל].

אמנם החת"ס מסייג את דבריו, ומוסיף שכל זה מדובר בבנייה שאיננה נצרכת וכל מטרתה היא להרחיב מקום או תוספת יופי וכדו', וכלשונו: "והוא הדין נמי המרחיב דעתו לבנות במקום שלא היה שם בית כדי להוסיף ישיבת חו"ל" (שם). החת"ס נוקט בלשון "המרחיב דעתו" כדי לרמוז לדברי חז"ל "דירה נאה מרחיבה דעתו של אדם" (ברכות נ"ז ע"ב) - כלומר: בגלות אין

לקדושה. וכאשר הדיירים הקודמים ששכנו בבית לפני כן היו גויים או אנשי דלא מעלי, ישנו טעם נוסף ע"פ הזוהר, וצ"ע.

ז. האם מותר לבנות בית חדש בחו"ל?

בשו"ת חתם סופר (חלק יו"ד סי' קל"ח) נשאל על המנהג שהתפשט בזמנו, כביכול בשם צוואת ר' יהודה החסיד - לשחוט זוג תרנגולים, זכר ונקבה, לפני כניסה לבית חדש, כדי למנוע סכנה, והשואל שואל את החת"ס האם יש בזה משום דרכי האמורי. החת"ס עונה "שטוב יותר שלא לחוש לדברים אלו וכיוצא בהם דברים שלא הוזכרו בש"ס ובפוסקים ולא ר"י חסיד חתום עליה וכדמוכח ממ"ש בעצמו בספר חסידים סי' תש"א". (שם כתב בספר חסידים שאדם ששובר בית או חדר ישן ובונה חדש יבנה החדש כמו הישן ולא ישנו, משום סכנה.

ומבאר החת"ס (שם) שנראה לו שהסכנה שדיבר עליה בספר חסידים היא בבניין שלא לצורך בגלות. "ואולי בבונה שלא לצורך להרחיב לו משכנות בחו"ל ולהתיימשך מן הגאולה בכיוצא באלו הרי בנינו סכנה ואינה מצווה להגן. והוא הדין נמי המרחיב דעתו לבנות במקום שלא היה שם בית כדי להוסיף ישיבת חו"ל, דידיעת ההפכים אחת, כי היכי דאיכא מצווה בארץ ישראל בבתי טפי מדקלי, משום ישוב ארץ ישראל, ועיין סוף ערכין, הוא הדין בהיפוך בחו"ל". (שם)

מדבריו נראה שכשם שבארץ ישראל יש מצווה לבנות בית חדש או להרחיב הקיים,

מחסה והגנה לבני ביתו, ואף מצווה יש בכך. אך צריך להיזהר לא לבנות בחו"ל בהידור ובהרווחה ושלא לצורך, כי אם את המינימום ההכרחי. ולכן עדיף לקנות בית משומש ולא לבנות בית על קרקע לא בנויה, כי מוסיף בישיבת חו"ל, וזוהי סכנה.

ועל כך הוסיף החת"ס שמי שבגלות בזמן שאינו יכול לבנות בא"י ונאלץ לבנות בית או לקנות דירה לשה פזורה ישראל, אזי "וטוב שיחנוך הבית בתורה ובתפילה זמן מה כי היא חיינו ואורך ימינו" (שם), ובוה דבריו דומים לדברי מהרש"ל (בי"ם של שלמה' שהובא לעיל) שאם חונך הבית בדברי תורה ודורש מעין המאורע נחשב סעודת מצווה.

מדברי החת"ס משמע, שהבונה בית בחו"ל לא צריך לעשות חנוכת בית. אך החת"ס מוסיף: "טוב שיחנוך הבית בתורה ובתפילה", כלומר: מכיוון שבניין הבית הוא מצב של "בדיעבד" אין "מצווה" לערוך חנוכת בית, וכפי שמשמע מהירושלמי שדין חנוכת הבית אינו אלא בארץ ישראל. אך עם זאת כאשר הבית איננו מפואר – זהו "מנהג טוב" לחונכו בדברי תורה ותפילה.

י. בנין בית וחנוכת בית בחו"ל בזמן הזה

לפי דברי החת"ס משמע, שכיום, שב"ה נשא הארץ לשבת אותנו וכל יהודי יכול לעלות ארצה ולבנות ביתו בארץ ישראל, וזכינו בחסדי ה' שהארץ נושאת פנים אלינו – ממילא כל בניין בית בחו"ל לשם מגורים נהפך לבניין שלא לצורך, שהרי כל

מקום להרחבת דעת. וכן כתב הפלא יועץ (הובא לעיל) שהחוסר אמונה הוא בניית "בתים רבים חזקים ועליות מרווחות בציורים ופטורי ציצים בארץ נכריה", וכדבריו שמי שמאמין בגאולה ומצפה ליום שיקבץ ה' נדחיו "לא יקבע דירתו דירה נאה בארץ הטמאה". אך בניית בית כדי לגור, כפי צורכו, אינה אסורה, ואף מצווה יש בה, להקל הקלה זמנית מעול הגלות, וכלשונו: "אבל בעו"ה באורך הגלות כי לא נשא הארץ לשבת אותנו וישמחו אלי גיל כי ימצאו מקום פנוי לבנות עליו בית ומצווה רבה נמי עביד להמציא מקום דירה לשה פזורה עד ישקיף ה' וירא... לדעתי איכא מצווה וכדי להגן". החת"ס מביא ראיה לכך שאין בכך פגם באמונה, מדברי רש"י על הגמ' בתענית (דף י"ז ע"א, ד"ה רבי אומר) שמבאר את דעת רבי שהתיר לכוהנים לשתות יין בזמן הזה – "ולשמא יבנה המקדש לא חיישינן". ואין הכוונה שח"ו איננו מאמינים שבניין המקדש ייתכן בכל יום, אלא שהגלות ארוכה ואי אפשר לאסור יין תמיד שמא ייבנה היום. מדברי רש"י למד החת"ס שכל עוד אנו בגלות ולא היתה פקידה, אז בנייה לצורך "שה פזורה" שיהיה לה בית להגנה מותר, וכדבריו שם: "ומינה גאולתנו העתידה שנסתם קיצה וכל יומא זמנה הוא, נתבונן מזקנינו שלא לבנות בתים ולנטוע כרמים כנ"ל אך כל זה לבנות ללא צורך, אבל צרכינו מרובים וישיבתנו מצער והגלות ארוך עלינו נראה דאין להקפיד בכיוצא בזה". נמצאנו למדים מדברי החת"ס, שמותר לבנות בית בגלות, כשכוונתו למצוא

איסור. מאידך, בניית בית שלא לשם מגוריו האישיים, מכיוון שניתן לשכן בו נוכרים, אינה אסורה. וכפי שמותר לאדם לצאת מארץ ישראל לחו"ל לשם מסחר, הוא הדין שמותר לאדם לבנות ולהשקיע את כספו בנדל"ן בחו"ל, לשם מסחר. כלומר, פיתוח והרחבת בנייני חו"ל איננה מהווה סתירה ליישוב ארץ ישראל, אלא רק מגורי יהודים בתוכה מהווים סתירה לקיום המצווה לגור בארץ. ראייה לכך ניתן להביא מדברי רבנו מנחם על הרמב"ם כמבואר לקמן. בגמ' (ברכות דף נ"ח ע"ב) מובא: "תנו רבנן: הרואה בתי ישראל ביישובן אומר 'ברוך מצבי גבול אלמנה', בחורבן - אומר 'ברוך דיין האמת'. בתי עובדי כוכבים ביישובן אומר 'בית גאים יסח ה'' בחורבן - אומר 'אל נקמות ה' אל נקמות הופיע'". וכן פסק הרמב"ם (הל' ברכות פ"י ה"י והי"ט). וכתב רבנו מנחם (על הרמב"ם שם ה"י, ד"ה הרואה בתי ישראל ביישובן): "ודווקא בארץ ישראל... אבל בגולה לא מברכים". ובהלכה י"ט (ד"ה הרואה בתי אומות העולם ביישובן) כתב: "זה אמרו על האומות שמצרים לישראל, כגון ישמעאלים וכיוצא בהם, שיש להם בתים מיושבים בארץ ישראל, ואי נמי ביתו של נבוכדנצר או סנחריב וכיוצא בהם, ורואה אותם ביישובן תקנו לומר עליהם פסוק זה שהוא כעין תפילה למפלתם, ועל חורבן נותן הודיה לשם שגמל להם גמולם והשיב להם נקם. אבל מן האומות שבגולה שאנחנו ביניהם ולא באו בגבולינו שחוצה לארץ אינה ירושה לנו והם אוהבים אותנו ומרחמים עלינו להתגורר בארצם מהם לא דברו כלל. הלא

אחד יכול לקבוע את משכנו בארץ ישראל. ולפי זה הבונה בית בזמן הזה בחו"ל הרי הוא כמתיימש מן הגאולה, ובניינו הוא סכנה!

לפי זה אין מקום כלל לחנוכת בית בזמן הזה בחו"ל, דכל מה שכתב החת"ס שטוב שיחנך הבית בתורה ותפילה - כל זה בתנאי שיש בבניית הבית הצלה זמנית. אבל כיום שב"ה נשאה אותנו הארץ לשבת, וכל יהודי יכול לעלות ארצה ולבנות את ביתו בא"י, וזכינו בחסדי ה' עלינו שארץ ישראל נושאת פנים אלינו - ממילא כל בניין בית בחו"ל לשם מגורים נהפך לבניין שלא לצורך, וממילא הבונה בית בחו"ל בזמן הזה הרי הוא כמתיימש מן הגאולה ובניינו בסכנה, כדברי החת"ס. לכן גם לא תועיל חניכתו בדברי תורה ותפילה, כדי להופכה לסעודת מצווה.

יא. בניית בתים בחו"ל לשם סחר בנדל"ן

לפי מה שראינו בדברי החת"ס, כל בניין בית בחו"ל שלא לצורך מגורים הכרחיים, הרי הוא ייאוש מן הגאולה ובנייתו היא הפך מצוות יישוב ארץ ישראל. אם כן, עלינו לברר האם מותר לאדם לרכוש דירה בחו"ל לשם רווח, או להשקיע כספים במניות נדל"ן כאשר הכסף שהוא משקיע מופנה לטובת רכישת קרקעות ובניית דירות בחו"ל, והרי השקעה זו איננה לצורך מגורים הכרחיים! אך נראה להתיר, דהמדקדק בדברי החת"ס - "להרחיב לו משכנות חו"ל" - ייווכח שמדובר באדם המרחיב את דירת המגורים הפרטית שלו, ועל זה כתב שיש בכך

לסיכום:

א. הבונה בית חדש, וכן המשפץ ומרחיב בית בארץ ישראל – מקיים בכך מצוות יישוב ארץ ישראל, ומשום כך ראוי ומצווה לערוך עם כניסתו לבית סעודת מצווה. ובעבר, כשלא הייתה אפשרות לגור בא"י, פסקו היש"ש והחת"ס שהעושה סעודה יאמר דברי תורה והודיה לה' כדי שתיחשב סעודתו לסעודת מצווה. אך כיום, שבחסדי ה' כל יהודי יכול לעלות ארצה ולבנות את ביתו בא"י – אין מקום לסעודה זו, אפילו אם יאמר בה דברי תורה.

ב. מצווה לכתחילה לערוך סעודה זו מיד עם כניסתו לבית, ובשעת הדחק יכול להמתין מספר ימים. ואם לא עשה כן – ראוי לו לעשות סעודת הודיה, אפילו לאחר זמן.

ג. בניית בית במקום שאומות העולם מערערים על שליטת ישראל בו, הרי היא הידור במצוות יישוב הארץ.

ד. הגר בחו"ל בזמן הזה לכל צורך שהוא, ראוי לו לגור בשכירות ולא לבנות או לקנות בית קבע.

ה. מותר להשקיע בקניית בתים בחו"ל לשם רווח, וכן במניות נדל"ן המושקעות בבניית בתים בחו"ל, ואין בכך ביטוי לחיסרון אמונה.

* * *

יה"ר שבזכות האמונה התמימה של ישראל הבונים ומשקיעים את כספם והונם בבניית בתים בחבלי א"י (ובפרט במקומות המעורערים לצערנו, ולפום צערא אגרא) נזכה להיות נטועים באדמתנו ולא ננטש עוד מעל אדמתנו ונזכה לביאת גואל צדק בב"א.

תראה שאמרה תורה (פ' תצא כ"ג) 'לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו'. מדבריו למדנו שהאומות שבגולה הבונים בארצם שמחוץ לגבולות ארץ ישראל אין לנו איתם שום בעיה, ואיננו צריכים להתפלל לחורבנם, ומכאן ניתן ללמוד שאף לסייע להם בבניית הבתים ע"י השקעה כספית שעתידיה לשאת רווחים אין איסור.

[אמנם בהוצאת פרנקל נכתב על דברי רבנו מנוח הללו: "מ"ש בהלכה זו אינו אלא מאימת איבת הגויים", אך נראה שדברים אלו מוסבים רק על מה שכתב רבנו מנוח "והם אוהבים אותנו ומרחמים עלינו להתגורר בארצם", אך תוכן הדברים נראה כסברה ישירה ונכונה].

ומהדברים לעיל למדנו שמצוות יישוב ארץ ישראל חלה בין על הגברא' שגר בדירה בארץ ישראל ובין על ה'חפצא' דהיינו שכל הוספת בתים ונוי בארץ ישראל הרי היא תוספת במצווה (והבונה מספר בתים, אף שאינו דר אלא באחד מהם, הרי הוא מקיים את המצווה בהרחבה ובהידור). ומה שכתב החת"ס שמיישוב ארץ ישראל אנו למדים על החובה למעט ביישוב חו"ל ("ידיעת ההפכים אחד") זה נאמר לגבי הישראל, "הגברא", הבונה לצורך עצמו, בזמן שהוא יכול לגור בארץ ישראל, או המרחיב דירתו בחו"ל לשם יופי ופאר. אבל ה'חפצא' של מצוות יישוב הארץ איננה סותרת את פיתוח המדינות השכנות לה, ולכן בבניית בתים בחו"ל לצורך שיכון הגויים בני חו"ל – אין כל איסור.